

Investeringsagenda's provincie Limburg

Deel I Bestuurlijk rapport

7 maart 2011

ISBN 978-90-8768-029-9

Inhoudsopgave

Leeswijzer	3
1 Inleiding	4
1.1 Aanleiding	4
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	5
1.3 Onderzoeksaanpak	5
1.3.1 Afbakening	5
1.3.2 Normenkader	7
1.3.3 Onderzoeksmethode	8
2 Conclusies en aanbevelingen	9
2.1 Conclusies	9
2.2 Aanbevelingen	15
3 Reactie Gedeputeerde Staten	16
4 Nawoord rekenkamer	17
5 Totstandkoming investeringsagenda's	18
5.1 De Versnellingsagenda 2005 - 2012 (oktober 2005)	18
5.2 De Limburg agenda 2007 (september 2007)	18
5.3 De Versnellingsagenda 2008 - 2011 (september 2008)	19
5.4 Koersvast Limburg (eind 2008)	19
5.5 De Limburg agenda 2009 (mei 2009)	20
5.6 Limburg werkt aan de toekomst (juni 2009)	21
5.7 Verdiepend bestudeerde investeringsprojecten	22
5.8 Rol PS	26
6 Sturing, controle en verantwoording	29
6.1 Sturing en beheersing agenda's en projecten	29
6.1.1 Organisatie en inrichting processen	29
6.1.2 Instrumenten	30
6.2 Controle op en verantwoording over agenda's en projecten	33
6.2.1 Verantwoording over agenda's en projecten	33
6.2.2 Kwaliteit informatievoorziening aan PS	34

Leeswijzer

De Zuidelijke Rekenkamer heeft in de periode mei - november 2010 onderzoek verricht naar de investeringsagenda's van de provincie Limburg. De resultaten van het onderzoek worden in twee deelrapporten weergegeven. Het voorliggende rapport (Deel I) betreft een bestuurlijke samenvatting van het onderzoek.

In hoofdstuk 1 worden de aanleiding, doelstelling, onderzoeksvragen en aanpak van het onderzoek beschreven. Hoofdstuk 2 bevat de conclusies waartoe het onderzoek heeft geleid en de naar aanleiding daarvan geformuleerde aanbevelingen. De hoofdstukken 3 en 4 bevatten achtereenvolgens de bestuurlijke reactie van Gedeputeerde Staten (GS) op het onderzoek en het nawoord van de rekenkamer. In hoofdstuk 5 en 6 wordt een samenvatting gegeven van de onderzoeksbevindingen. Hoofdstuk 5 gaat in op de totstandkoming van de investeringsagenda's en hoofdstuk 6 op de sturing, controle op en verantwoording over de agenda's.

Het onderzoek omvat daarnaast een tweede rapport (Deel II).

In dit rapport van bevindingen worden de onderzoeksresultaten uitgebreid weergegeven. Achtereenvolgens komen aan de orde: de aanleiding, doelstelling, onderzoeksvragen en aanpak van het onderzoek; de richtlijnen en criteria rondom investeringen en investeringsinstrumenten; de totstandkoming van de investeringsagenda's en daarin opgenomen investeringsprojecten; de sturing, controle en verantwoording van deze agenda's en projecten; de kwaliteit van de informatievoorziening richting Provinciale Staten (PS).

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds 2007 toont de provincie Limburg de ambitie om op een andere wijze bij te dragen aan de sociale, economische en ruimtelijke ontwikkeling van Limburg. In het coalitieakkoord 2007 - 2011 *Investeren en verbinden* geeft de provincie Limburg aan te willen transformeren van een subsidiërende naar een investerende partij. De wijze waarop middelen worden ingezet zou moeten passen bij een vernieuwende en ontwikkelende rol die de provincie voor zichzelf ziet. Het credo luidt vanaf 2007: 'samen investeren in plaats van subsidiëren'. Hiermee geeft de provincie aan alleen dan te willen investeren in de samenleving wanneer ook andere publieke en/of private partijen financieel participeren. In het coalitieakkoord wordt daarbij gesteld dat de provincie met haar investeringen andere partijen over de brug wil krijgen om zo een veelvoud aan inzet te verwerven. Het belang dat de provincie hecht aan investeren blijkt bijvoorbeeld ook uit de begroting 2010. Deze opent met de kop: 'Investeren juist nu'. In deze begroting wordt gesteld dat de lijn van gerichte majeure investeringen in de verschillende regio's met kracht wordt voortgezet. Het voornoemde credo houdt overigens niet in dat de provincie geen subsidies meer zal verstrekken.

De afgelopen jaren heeft de provincie Limburg invulling gegeven aan haar investeringsambities. In afstemming met gemeenten, maatschappelijke instellingen en bedrijven werden daartoe diverse agenda's opgesteld waarin uiteenlopende investeringsprojecten zijn opgenomen. Te onderscheiden zijn de Versnellingsagenda (2005/2008), Koersvast Limburg (2008), de Limburg agenda (2007/2009) en de Investeringsagenda 2009 tot en met 2017: Limburg werkt aan de toekomst (2009). Bij de start van de coalitieperiode 2007 - 2011 is een investeringsfonds ter grootte van € 157 miljoen ingesteld. Uit dit fonds kunnen onder andere projecten uit de investeringsagenda's worden gefinancierd.

Gelet op het grote financiële en maatschappelijke belang van deze investeringen en de actualiteit van het onderwerp, acht de rekenkamer het wenselijk om onderzoek te doen naar de manier waarop de provincie Limburg met deze investeringen omgaat.

Voor een goede kaderstelling, controle en, indien nodig, bijsturing is het voor PS van belang toereikend te worden geïnformeerd over de keuzes die worden gemaakt bij en in investeringsagenda's, de doelen die ermee worden nagestreefd, de prestaties en middelen die daarvoor worden ingezet, de potentiële risico's die worden gelopen en de uitvoering van de agenda's. Als PS daarover niet toereikend worden geïnformeerd:

- wordt het inzicht in de inzet van middelen minder transparant, waardoor een integrale afweging door PS van de inzet van begrotingsmiddelen wordt bemoeilijkt;

- wordt het lastig om tot een goed oordeel te komen over de mate waarin de beoogde doelen zijn bereikt met de voorziene prestaties en middelen en ontbreekt de basis om (bij) te sturen.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Met dit onderzoek stelt de rekenkamer zich ten doel inzicht te geven in:

- de totstandkoming van en besluitvorming over de investeringsagenda's;
- de sturing, controle op en verantwoording over de investeringsagenda's.

Ze wil daarmee aan PS handreikingen bieden ter ondersteuning van hun kaderstellende en controlerende taak en (bij)sturende rol wat betreft investeringsagenda's en, indien van toepassing, een bijdrage leveren aan het verbeteren van de informatievoorziening ten behoeve van besluitvorming over en controle op (de uitvoering van) investeringsagenda's aan PS.

Het onderzoek richt zich op vier hoofdvragen¹:

1. Welke (provinciale) richtlijnen en criteria zijn er voor investeringsagenda's en de instrumenten die worden ingezet voor de investeringsprojecten die zijn opgenomen in de investeringsagenda's?
2. Op welke wijze zijn de investeringsagenda's van de provincie tot stand gekomen?
3. Op welke wijze vindt sturing, controle op en verantwoording (aan PS) over de uitvoering van de investeringsagenda's plaats?
4. Wat is, in het gehele proces, de kwaliteit van de informatievoorziening richting PS over de investeringsagenda's?

1.3 Onderzoeksaanpak

1.3.1 Afbakening

De investeringsagenda's zoals die door de provincie de afgelopen jaren zijn opgesteld en de daarin opgenomen investeringsprojecten vormen het onderwerp van onderzoek. Zij vormen de weerslag van de investeringsambities van de provincie Limburg. Het gaat in alle gevallen om projecten waarin naast de provincie, ook andere overheden, maatschappelijke instellingen en/of bedrijven participeren en waarin de provincie niet alleen betrokken is bij de totstandkoming van het project, maar ook bij de uitvoering ervan. Daarnaast gaat het om investeren volgens de algemeen gebruikte, brede definitie van het begrip: het opofferen van tijd, geld en/of menskracht ten behoeve van een doel dat op langere termijn wordt gehaald.

¹ Deze hoofdvragen wijken op onderdelen af van de vragen zoals verwoord in de startnotitie van dit onderzoek (Zuidelijke Rekenkamer, *Startnotitie Investeringsagenda's provincie Limburg*, 23-02-2010). Dat geldt ook voor de onderzoeksaanpak (zie paragraaf 1.3). Deze aanpassingen hebben plaatsgevonden omdat het onderzoek breder is ingestoken dan oorspronkelijk voorzien.

De nadruk ligt daarbij op het nemen van actie en doen van ‘uitgaven’ nu, om in de toekomst ‘opbrengsten’ te genereren.

De instrumenten die de provincie bij deze investeringsprojecten inzet om provinciale doelen te verwezenlijken, zijn divers en lopen uiteen van bijvoorbeeld de inzet van kennis/expertise en netwerken tot financiële instrumenten. Dit onderzoek richt zich, gezien het financiële belang en het budgetrecht van PS, op financiële en ruimtelijke instrumenten. Voorbeelden van deze instrumenten zijn:

- het deelnemen in publiek- of privaatrechtelijke organisaties;
- het aangaan van andere publiek-private samenwerkingsverbanden (PPS-constructies zoals het sluiten van contracten of convenanten);
- het verstrekken van (diverse vormen van) leningen;
- het afgeven van garant- of borgstellingen;
- het verstrekken van subsidies;
- het inpassingsplan en actief grondbeleid (ruimtelijke instrumenten).

De verschillende investeringsagenda's van de provincie bevatten ieder tal van investeringsprojecten. Om beter zicht te krijgen op de rollen die de provincie in de investeringsprojecten uit de agenda's speelt, zijn voor dit onderzoek vijf van deze projecten verdiepend bestudeerd. Daarbij wordt, zoals reeds aangegeven, alleen gekeken naar de financiële en ruimtelijke instrumenten die daarbij zijn ingezet. Voor de beantwoording van hoofdvraag 1 wordt voor het onderdeel instrumenten in lijn daarmee alleen ingegaan op de richtlijnen en criteria die gelden voor de financiële en ruimtelijke instrumenten die tot oktober 2010 voor deze vijf projecten zijn ingezet.

De volgende projecten, die door de provincie als beeldbepalende ontwikkelingen (BBO's) zijn aangemerkt, zijn verdiepend bestudeerd:

1. Gebiedsontwikkeling Klavertje 4 / Greenport Venlo (regio Noord-Limburg).
2. Chemelot Campus (regio Westelijke Mijnstreek).
3. Open Campus Avantis (regio Parkstad).
4. Maastricht Life & Science Campus (regio Maastricht Heuvelland).
5. Herstructurering woonwijken Zuid-Limburg (regio Parkstad).

Bij de keuze voor deze projecten heeft de rekenkamer de volgende criteria gehanteerd:

- de projecten zijn voor de provincie beeldbepalend;
- de projecten hebben een ruimtelijk-economisch karakter²;
- er zijn substantiële bedragen mee gemoeid; per project is het totale beoogde investeringsbedrag minimaal € 10 miljoen;
- de projecten zijn geografisch over de provincie verspreid.

² Dit in aansluiting op het advies van de commissie Ladders aangaande het toekomstige takenpakket van provincies.

Het onderzoek heeft betrekking op de periode januari 2005 tot oktober 2010. In 2005 stelde de provincie haar eerste agenda op, te weten de Versnellingsagenda.

1.3.2 Normenkader

Hoofdvraag 1 is inventariserend van aard. In kaart wordt gebracht welke richtlijnen en criteria voor de provincie Limburg van toepassing zijn op investeringsagenda's en de ruimtelijke en financiële instrumenten die tot oktober 2010 zijn ingezet voor de vijf voor dit onderzoek gekozen investeringsprojecten. Deze inventarisatie levert normen op voor het verdere onderzoek. De rekenkamer toetst de totstandkoming, uitvoering en informatievoorziening aan deze normen (hoofdvraag 2, 3 en 4) en beoordeelt de provinciale richtlijnen en criteria op helderheid, actualiteit en consistentie.

Bij de beoordeling van de totstandkoming van de investeringsagenda's (hoofdvraag 2) acht de rekenkamer het daarnaast van belang dat voor de investeringsagenda's, daarin opgenomen investeringsprojecten en daarvoor ingezette (in te zetten) investeringsinstrumenten alternatieven zijn afgewogen waarbij, indien van toepassing, potentiële bedreigingen en risico's in beeld zijn gebracht en afgewogen, onderbouwde keuzes zijn gemaakt en inhoudelijke afstemming heeft plaatsgevonden /wordt aangesloten bij ander relevant beleid. Ook wordt nagegaan welke rol PS speelden bij de totstandkoming en besluitvorming. Daarnaast wordt het van belang geacht dat bij de totstandkoming en besluitvorming taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden helder zijn toebedeeld (transparant) en vastgelegd en de informatie tijdig beschikbaar is.

De vraag over de sturing, controle en verantwoording (hoofdvraag 3) heeft betrekking op het proces van sturing en beheersing van de uitvoering. Hiervoor acht de rekenkamer het onder andere van belang dat doelen en prestaties zoveel mogelijk specifiek, meetbaar, afgesproken, realistisch, tijdgebonden en consistent (SMART-C) zijn geformuleerd en relevante informatie wordt verzameld en gepresenteerd op basis waarvan, indien nodig, kan worden bijgestuurd. Voor een goed proces van sturing en beheersing is het van belang dat taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden helder zijn toebedeeld en vastgelegd en dat gebruikte systemen adequaat functioneren.

De kwaliteit van de informatie (hoofdvraag 4) die gebruikt wordt tijdens het hele proces moet toereikend zijn. Deze informatie beoordeelt de rekenkamer, gelet op de reikwijdte van het onderzoek, op hoofdlijnen. De informatie is naar de mening van de rekenkamer toereikend als deze consistent, begrijpelijk en volledig is. Wat betreft de norm 'volledig' kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de eis dat de informatie aan PS onder andere de onderbouwing van gemaakte keuzes en de potentiële bedreigingen en risico's moet omvatten.

1.3.3 Onderzoeksmethode

Voor het in kaart brengen van de richtlijnen en criteria voor investeringsagenda's en investeringsinstrumenten, de wijze waarop de agenda's tot stand zijn gekomen en de sturing, controle en verantwoording zijn daarvoor relevante documenten verzameld en bestudeerd.

Ter aanvulling en toetsing van de bevindingen die daaruit volgden en voor het verkrijgen van inzicht in de investeringsaanpak, ingebed in de investeringsprojecten en investeringsagenda's, zijn vervolgens interviews gehouden met betrokkenen binnen en buiten de provinciale organisatie. Van alle interviews zijn verslagen gemaakt die voor akkoord aan de geïnterviewden zijn voorgelegd.

Het verzamelde feitenmateriaal uit de documentstudies en de verdiepende interviews is opgenomen in de hoofdstukken 2 tot en met 5 van het rapport van bevindingen (Deel II) en een samenvatting daarvan in de hoofdstukken 5 en 6 van voorliggend rapport. Voor een overzicht van de geïnterviewde personen en geraadpleegde documenten wordt verwezen naar respectievelijk Bijlage 1 en Bijlage 2 van Deel II.

2 Conclusies en aanbevelingen

2.1 Conclusies

De conclusies bij de vier hoofdvragen van dit onderzoek luiden als volgt:

1. De in het kader van dit onderzoek bestudeerde provinciale richtlijnen en criteria zijn in het algemeen helder, actueel en consistent.
2. De afzonderlijke Limburgse investeringsagenda's zijn op zich op een juiste wijze tot stand gekomen.
De rekenkamer plaatst bij deze conclusie wel twee kanttekeningen.
 - a. De rekenkamer acht met name het naast elkaar voortbestaan van elkaar overlappende agenda's verwarrend en daarmee onwenselijk.
 - b. De rekenkamer concludeert dat PS hun kaderstellende rol ten aanzien van de inhoud van de agenda's als geheel en in samenhang onvoldoende hebben kunnen invullen.
3. De organisatie van de uitvoering van de agenda's en de daarvoor ingezette instrumenten geven GS op onderdelen onvoldoende handvatten voor sturing en beheersing.
4. PS zijn weliswaar uitgebreid geïnformeerd over de voortgang van projecten/BBO's uit de agenda's. Maar de kwaliteit van de informatie over de voortgang en resultaten van projecten/BBO's is in het algemeen onvoldoende. Ook de informatie over de agenda's is van onvoldoende kwaliteit. Hierdoor kunnen PS hun controlerende en (bij)sturende rol en GS hun uitvoerende taak in het kader van de agenda's niet ten volle uitoefenen.

Deze conclusies zijn gebaseerd op constatering en bevindingen die uit het onderzoek van de rekenkamer naar voren zijn gekomen ten aanzien van de vier hoofdvragen. Deze constatering en bevindingen worden hierna voor de vier conclusies afzonderlijk kort op een rij gezet.

Provinciale richtlijnen en criteria in het algemeen helder, actueel en consistent

De rekenkamer heeft allereerst geïnventariseerd of er specifieke landelijke of provinciale wet- en regelgeving is waarin richtlijnen en criteria worden gegeven voor (de totstandkoming van) investeringsagenda's op zich. De rekenkamer heeft vastgesteld dat deze er niet zijn. De rekenkamer is vervolgens nagegaan of er richtlijnen en criteria zijn voor de financiële en ruimtelijke instrumenten die tot oktober 2010 zijn ingezet voor de vijf in het kader van dit onderzoek nader bestudeerde investeringsprojecten, voor de fondsen waaruit middelen voor de agenda's worden onttrokken en voor 'grote projecten'. De rekenkamer heeft vastgesteld dat dit het geval is. Deze richtlijnen en criteria zijn opgenomen in verschillende landelijke en provinciale documenten.

Uitgaande van de gehanteerde normen ten aanzien van richtlijnen en criteria concludeert de rekenkamer, zoals gemeld, dat de in het kader van dit onderzoek bestudeerde provinciale richtlijnen en criteria in het algemeen helder, actueel en consistent zijn.

Juiste wijze totstandkoming met kanttekening bij overlap en kaderstellende rol PS

De rekenkamer constateert dat de eerste investeringsagenda die in oktober 2005 verscheen, is ontstaan naar aanleiding van een vraag van de staatssecretaris van Economische Zaken (EZ) om een toekomstperspectief te schetsen voor de Limburgse economie in 2012. Met als doel duurzame groei, werkgelegenheid en welvaart voor Limburg te behouden, kiest de provincie, na overleg met enkele grote gemeenten, bedrijven, maatschappelijke instellingen en het ministerie van EZ, er voor om zich te richten op een beperkt aantal gebieden (focus) waarop Limburg naar verwachting een Europese of mondiale topstatus kan bereiken. Met het coalitieakkoord uit 2007 wordt deze economisch ingestoken Versnellingsagenda in 2007 opgenomen in een bredere agenda van de provincie en gemeenten, waarin ook sociale en ruimtelijke opgaven zijn opgenomen. De verwachting is dat met deze Limburg agenda een wezenlijke bijdrage geleverd kan worden aan de beoogde ontwikkeling van Limburg. De oorspronkelijke Versnellingsagenda wordt vervolgens in 2008 geactualiseerd. Daarna zijn in verband met de economische situatie, eind 2008, in Koersvast Limburg accenten aangebracht. In 2009 wordt de Limburg agenda geactualiseerd en een maand later verschijnt de agenda Limburg werkt aan de toekomst welke een uitwerking (afgeleide) is van de Limburg agenda.

Ten aanzien van de agendaontwikkeling constateert de rekenkamer dat vooral naar aanleiding van de actuele situatie werd gehandeld. Een belangrijk vertrekpunt was de Versnellingsagenda, waarvan de achterliggende inhoudelijke visie nog steeds actueel wordt geacht. De verschillende agenda's zijn tot stand gekomen in samenspraak met andere partners. De rekenkamer constateert dat daarbij ex-dan wel impliciet alternatieven zijn afgewogen, inhoudelijke afstemming heeft plaatsgevonden met ander relevant beleid en oog is geweest voor potentiële bedreigingen en risico's. Ook wordt in de agenda's een onderbouwing gegeven voor de keuzes die zijn gemaakt; van de geselecteerde thema's en projecten wordt verwacht dat ze een wezenlijke bijdrage leveren aan de beoogde doelen. Op basis van deze bevindingen en de door haar gehanteerde normen concludeert de rekenkamer dat de afzonderlijke agenda's op zich op een juiste wijze tot stand zijn gekomen.

Ongeacht bovenstaande conclusie constateert de rekenkamer echter ook dat in relatief korte tijd sprake is geweest van het verschijnen en naast elkaar blijven voortbestaan van meerdere agenda's met verschillende benamingen, terwijl deze elkaar grotendeels overlappen. Dit doet afbreuk aan de duidelijkheid en eenduidige beeldvorming naar buiten toe. Dit werd onderkend in gesprekken met de rekenkamer.

Ten aanzien van de agenda's op zich constateert de rekenkamer dat dit overzichtelijke documenten zijn, waaruit op hoofdlijnen duidelijk wordt wat de provincie via de agenda wil bereiken. Echter, hoe de verschillende agenda's zich tot elkaar verhouden wordt niet altijd duidelijk. Zo wordt in 2007, zoals gezegd, de oorspronkelijke Versnellingsagenda opgenomen in de Limburg agenda. Een jaar later wordt de Versnellingsagenda geactualiseerd, maar de actualisatie van de Limburg agenda, waarin de Versnellingsagenda is opgenomen, gebeurt pas een jaar daarna. Vervolgens verschijnt een maand na de Limburg agenda 2009 een nieuwe agenda met een andere naam waarin wordt gesteld dat deze een uitwerking is van de Limburg agenda. Ook worden in de verschillende agenda's voor dezelfde projecten zonder toelichting soms andere namen gehanteerd en sluit de informatie over de projecten niet altijd op elkaar aan. Dit komt de duidelijkheid niet ten goede. De rekenkamer constateert verder dat de doelen en prestaties voor de agenda's en daarin opgenomen BBO's/projecten veelal weinig specifiek, meetbaar en/of tijdgebonden zijn geformuleerd. Bovenstaande bevindingen leiden tot de eerste kanttekening van de rekenkamer.

Verder constateert de rekenkamer dat de agenda's niet integraal aan PS ter besluitvorming zijn voorgelegd. Wel is een voorontwerp van de oorspronkelijke Versnellingsagenda aan PS voorgelegd voor reactie, is in het kader van het coalitieakkoord in 2007 met PS gesproken over de domeinen en programma's die ook hun vertaling hebben gekregen in de Limburg agenda 2007, hebben PS in 2008 geld vrijgemaakt voor Koersvast Limburg en is de Limburg agenda 2009 in PS besproken in relatie tot de bijbehorende bestuursovereenkomst. PS hebben daarmee echter een beperkte kaderstellende rol vervuld bij de inrichting van de investeringsagenda's en de daarin gemaakte keuzes. Dit ondanks het feit dat in de agenda's wordt aangegeven dat met de agenda strategische keuzes worden gemaakt voor, dan wel focus wordt aangebracht in, gebieden waarop de provincie zich richt. Er worden met andere woorden door GS, samen met partners, inhoudelijke kaders gemaakt, ten aanzien waarvan PS een kaderstellende rol zouden moeten hebben. En deze kaders worden extern breed gecommuniceerd. Verder constateert de rekenkamer dat PS vanaf 2009 wel hun kaderstellende rol (hebben) kunnen invullen bij besluitvorming of het uiten van wensen en bedenkingen over (deel)projecten uit de agenda's die in de begroting zijn opgenomen, de meerjarenuitvoeringsprogramma's (MUP's) / regioagenda's en de meerjareninvesteringsprogramma's (MIP's). Dit is conform de daarvoor geldende richtlijnen en criteria.

Hierbij geldt echter dat de projecten in samenspraak met verschillende partners tot stand zijn gekomen en negatieve besluitvorming van PS tot gevolg kan hebben dat de provincie reeds gemaakte afspraken niet kan nakomen. De rekenkamer signaleert bij de gehanteerde werkwijze dan ook een dilemma. De rekenkamer vindt het op zich een goede insteek om met verschillende (relevante) partners te kijken hoe 'problemen' het best aangepakt kunnen worden en met die partijen afspraken te maken over de aanpak. Omdat deze afspraken verstrekkend (kunnen) zijn, betekent dit voor PS wel dat invulling van hun kaderstellende rol lastig wordt omdat een 'nee' gevolgen heeft voor de provincie als een betrouwbare partner die afspraken nakomt.

Aan PS worden op die manier min of meer voldongen feiten voorgelegd ter besluitvorming die ze eigenlijk alleen nog maar kunnen 'goedkeuren'. De rekenkamer is van mening dat PS zich vooraf hadden moeten kunnen uitspreken over de consequenties van de gehanteerde werkwijze, zodat ze de wenselijkheid van de voor- en nadelen daarvan hadden kunnen wegen en daarover een besluit hadden kunnen nemen.

Op onderdelen onvoldoende handvatten voor sturing en beheersing

De rekenkamer constateert dat de agendabepaling en investeringsgerichte aanpak in de praktijk niet goed aansluit op de huidige bestuurlijke cultuur, aansturing van de organisatie en inrichting van processen. De provincie heeft dit onderkend en is daarom gaandeweg meer gaan inzetten op afstemming. Er zijn in dat verband voor de uitvoering van de agenda's en daarin opgenomen BBO's/projecten binnen de provincie organisatorische maatregelen genomen. Zo is er voor de Versnellingsagenda's en Koersvast Limburg en onderdelen van de Limburg agenda's en Limburg werkt aan de toekomst een projectorganisatie ingericht om dit samen met andere betrokken partners te doen.

Er zijn soms (per regio/project) meerdere gedeputeerden bij de aansturing betrokken. Bij externe partners, zo is de rekenkamer gebleken, leidt een onvoldoende afstemming tussen gedeputeerden soms tot onduidelijkheid.

Er zijn verschillende instrumenten ontwikkeld voor de aansturing en beheersing. Zo zijn voor het realiseren van de BBO's/projecten tussen de provincie en gemeenten bindende overeenkomsten gesloten. De rekenkamer constateert dat het in al deze gevallen gaat om inspanningsverplichtingen en niet om resultaatverplichtingen. Dit acht de rekenkamer een punt dat onvoldoende handvatten voor sturing en beheersing geeft.

De rekenkamer constateert dat er, zoals eerder aangegeven, voor de financiële en ruimtelijke instrumenten die tot oktober 2010 zijn ingezet voor de vijf nader bestudeerde investeringsprojecten, voor de fondsen waaruit middelen voor de agenda's worden onttrokken en voor 'grote projecten' richtlijnen en criteria zijn opgenomen in verschillende landelijke en provinciale documenten. De betreffende provinciale richtlijnen en criteria zijn in het algemeen helder, actueel en consistent.

De rekenkamer constateert dat de van toepassing zijnde richtlijnen en criteria binnen de provinciale organisatie worden toegepast. Zo voldoet de invulling van elementen van investeringsprojecten/BBO's in het algemeen aan de daarvoor geldende richtlijnen en criteria. Daarnaast constateert de rekenkamer dat de voortgang van de BBO's/projecten weliswaar wordt gevolgd, maar dat er voor de agenda's geen evaluatiemomenten zijn ingebouwd. Dit laatste acht de rekenkamer een tweede punt dat onvoldoende handvatten voor sturing en beheersing geeft en versnippering in de hand werkt. Doordat de doelen en prestaties voor de agenda's en daarin opgenomen BBO's/projecten veelal weinig specifiek, meetbaar en/of tijdgebonden zijn geformuleerd, is het niet mogelijk dan wel lastig om inzicht te krijgen in hoeverre de nagestreefde doelen en prestaties met de daarvoor

beschikbaar gestelde middelen zijn gerealiseerd. Informatie over de voortgang kan daardoor ook lastig worden geduid, hetgeen de (bij)sturing bemoeilijkt. Dit is het derde punt waarvan de rekenkamer vindt dat het onvoldoende handvatten geeft voor sturing en beheersing. Overigens beseft de rekenkamer dat sturing en beheersing ook bemoeilijkt wordt omdat de provincie voor realisatie van de projecten afhankelijk is van derden.

Informatie over agenda's en de voortgang en resultaten van daarin opgenomen projecten/BBO's van onvoldoende kwaliteit

De rekenkamer constateert dat de informatievoorziening over de voortgang / uitvoering van de agenda's versnipperd is. Met uitzondering van de Versnellings-agenda wordt over de uitvoering en verdere ontwikkeling alleen op het niveau van afzonderlijke projecten/BBO's gerapporteerd. Daardoor is het lastig om integraal inzicht te krijgen in de stand van zaken van de (uitvoering van de) agenda's. In documenten als de begroting en het jaarverslag moet de lezer daarbij, tot de begroting 2008, zelf uitzoeken waar in deze documenten wordt ingegaan op projecten uit de agenda's. Met ingang van de begroting 2009 wordt in de begrotingen en jaarverslagen gestructureerd gerapporteerd over de BBO's. De agenda's bevatten naast BBO's echter ook enkele andere projecten. Tot de begroting 2008/jaarverslag 2008 bieden de schriftelijke mededelingen door GS/portefeuillehouder nog het beste overzicht en inzicht in de voortgang van de projecten/BBO's.

In de begroting en jaarverslagen wordt ook het ontstaan en de ontwikkeling van de verschillende agenda's niet altijd toegelicht. Hoe de verschillende agenda's zich tot elkaar en het reguliere beleid verhouden, wordt niet altijd duidelijk. In de loop van de tijd, maar ook in verschillende documenten op een vergelijkbaar tijdstip, worden zonder toelichting voor dezelfde projecten soms andere namen gehanteerd, daarnaast sluit de informatie over de projecten niet altijd op elkaar aan. Dit komt de duidelijkheid niet ten goede. Ook wijzigingen in de opzet van rapportages en de veelheid aan projecten, deelprojecten/onderdelen en agenda's komt de duidelijkheid / transparantie niet ten goede. Doordat de doelen, resultaten en dergelijke van de projecten en agenda's niet altijd voldoende SMART zijn geformuleerd en er in het algemeen niet of nauwelijks inzicht wordt gegeven in de financiële inzet van de provincie op project- en agendaniveau, wordt niet echt duidelijk wat precies beoogd wordt en kunnen de resultaten niet worden geduid. Als wel op de financiële kant wordt ingegaan, worden fluctuaties in ramingen en het verschil tussen raming en realisatie niet toegelicht.

De informatie is met andere woorden niet altijd consistent, begrijpelijk en volledig. De rekenkamer constateert dat haar boodschappen over de informatievoorziening uit haar rapporten Rapport bij de jaarstukken 2007 provincie Limburg (mei 2008), Aandachtspunten wijziging programmabegroting 2008 provincie Limburg (oktober 2008), Onderbesteding in de provincie Limburg (mei 2009) en Ruimte voor Ruimte-regeling Noord- en Midden Limburg (oktober 2010) ook (nog) voor de kwaliteit van de informatie over de agenda's aan PS gelden; de kwaliteit van de (onderzochte)

beleidsinformatie is voor PS onvoldoende om hun controlerende en autoriserende taak ten volle te kunnen uitvoeren.

De rekenkamer constateert dat, in lijn met haar bevindingen over de kwaliteit van de informatie over de (projecten uit de) investeringsagenda's, ook PS van mening zijn dat de informatie over de agenda's via de begrotingen en jaarstukken, voor zover vertaald in de BBO's en de reguliere programma's, nog niet het voor controle en sturing benodigde kwaliteitsniveau bezit.

PS hebben namelijk op 3 juni 2010 besloten om GS te verzoeken:

- een meer SMART beschrijving te geven per doelstelling, indicator en beoogd resultaat van de programma's en op basis van een vooraf door PS vastgestelde meetmethodiek bij de verantwoording aan te geven of een doelstelling, indicator en een beoogd resultaat op koers ligt en of het eindresultaat behaald zal worden;
- om vanaf de begroting 2011 de BBO's in onderlinge samenhang met de programma's en verbindinglijnen enerzijds en de verschillende deelprojecten binnen de BBO's anderzijds SMART te formuleren (doelen, indicatoren en resultaten) in afstemming met PS.

Daaraan voorafgaand is bij de begroting 2010 gevraagd of er een matrix kan worden opgesteld van de BBO's waarin de financiële inzet van de provincie voor de komende vijf jaar op een rij wordt gezet. Men vindt het 'onduidelijk (lastig te achterhalen en op een rijtje te zetten) welke middelen waar en op welke termijn in de BBO's/ Regio's exact worden ingezet'.

De rekenkamer merkt in dit kader op dat het opmerkelijk is dat de provincie in haar jaarverslag 2009 voor de BBO's geen inzicht geeft in welke financiële bijdrage zij levert in verhouding tot het totaal. Ze acht dit opmerkelijk omdat werd beoogd om samen met andere partijen een veelvoud aan financiële inzet te kunnen realiseren. Dit overzicht wordt overigens voor het merendeel van de BBO's wel gegeven in de zogenoemde factsheets van de BBO's die in april 2010 zijn verschenen en voor enkele projecten ook in de begroting 2009 en 2010.

2.2 Aanbevelingen

Op basis van haar bevindingen en daarop gebaseerde conclusies formuleert de rekenkamer de volgende aanbevelingen.

GS:

- 1 Voorkom waar mogelijk het naast elkaar bestaan van elkaar overlappende agenda's. Geef bij nieuwe agenda's aan op welke manier deze zich verhouden tot andere agenda's.
- 2 Zorg voor een goede afstemming in de externe bestuurlijke communicatie en voorkom daarmee onduidelijkheid over de positie van de provincie en de verwachtingen die externe partijen mogen hebben van het provinciaal bestuur.

PS:

- 3 Geef GS opdracht om er voor te zorgen dat bij de besluitvorming omtrent kaderstellende nota's (agenda's) keuzes in samenhang kunnen worden gemaakt, in het bijzonder met het oog op het budgetrecht van PS. Vermijd besluitvorming op onderdelen, zonder dat de relatie met de gehele agenda helder is. Indien het daarbij van belang is om eerst met externe partners overeenstemming te bereiken, roep GS dan op om de consequenties daarvan voor de kaderstellende mogelijkheden van PS vooraf kenbaar te maken, zodat PS daar een eigen beoordeling van kunnen geven.
- 4 Maak heldere afspraken met GS over de informatievoorziening over de voortgang van agenda's en de daaronder ressorterende projecten. Draag GS op om voor agenda's tussentijdse evaluatiemomenten in te bouwen.
- 5 Vraag GS, met het oog op de kaderstellende en controlerende rol van PS, om zorg te dragen voor informatie van voldoende kwaliteit. Speciale aandacht dient in dat verband geschonken te worden aan: zoveel mogelijk SMART-C geformuleerde doelen en prestaties; consistentie, begrijpelijkheid en volledigheid van de informatie; een toelichtende verklaring voor afwijkingen en veranderingen.

3 Reactie Gedeputeerde Staten

Op 27 januari 2011 heeft de rekenkamer het concept bestuurlijk rapport (Deel I) aangeboden aan GS van Limburg voor een bestuurlijke reactie. Op 1 maart 2011 ontving de rekenkamer het navolgende antwoord.³

Het college van Gedeputeerde Staten heeft kennis genomen van het rapport “Investeringsagenda’s provincie Limburg”. Wij beperken onze reactie tot “Deel I Concept bestuurlijk rapport”.

Wij zijn verheugd te constateren dat de rekenkamer de Limburgse Investeringsagenda onderschrijft en constateert dat daarbij alternatieven zijn afgewogen, inhoudelijke afstemming heeft plaatsgevonden met ander relevant beleid en oog is geweest voor potentiële bedreigingen en risico’s. De rekenkamer signaleert ook dat hier de afgelopen jaren met veel energie en met behoorlijk resultaat aan gewerkt is.

Zonder nu in detail in te gaan op de afzonderlijke conclusies zoals genoemd op pagina 9 van het concept bestuurlijk rapport delen wij uw mening dat er zeker verbeteringen mogelijk zijn. Met uw aanbevelingen zullen wij ons voordeel gaan doen om deze instrumenten in de toekomst verder te verbeteren.

Gedeputeerde Staten zijn van mening dat er de afgelopen jaren veel in gang is gezet in Limburg. Wij zijn ons er terdege van bewust dat door de turbulentie van onze omgeving en de noodzaak om snel en adequaat te reageren wij er niet altijd voor de volle 100% in geslaagd zijn nieuwe plannen en daaruit resulterende acties in lijn met de eerder gestelde kaders te laten landen.

Overigens vinden wij dat de kaderstelling door Provinciale Staten plaatsvindt via de P&C-cyclus (o.a. voorjaarsnota, begroting en meerjarenraming). De diverse agenda’s zijn met name voor communicatieve doeleinden opgesteld. Wij erkennen dat diverse agenda’s (nog) beter op elkaar en op de kaderstellende documenten afgestemd kunnen worden. Tevens zullen wij de gesignaleerde verbeterpunten in het rapport meenemen in de organisatieontwikkeling “Toekomst Vast Limburg”. Daarnaast hebben wij in de recent georganiseerde bijeenkomsten met de 5 Limburgse regio’s reeds aandacht besteed aan de nadere uitwerking gezamenlijk met de regio’s.

Gedeputeerde Staten van Limburg

³ Naast dit antwoord werd nog gewezen op een feitelijke onjuistheid. Deze is door de rekenkamer in Deel I en II verwerkt.

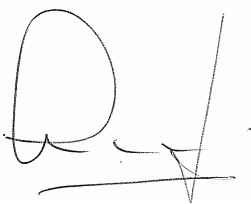
4 Nawoord rekenkamer

De rekenkamer heeft met belangstelling kennis genomen van de reactie van GS.

De rekenkamer is verheugd dat GS met haar van mening zijn dat er verbeteringen mogelijk zijn en dat zij daarbij hun voordeel zullen gaan doen met de aanbevelingen van de rekenkamer. De rekenkamer nodigt PS uit om GS te vragen expliciet aan te geven op welke wijze zij tot welke verbeteringen willen komen. Daarnaast vindt de rekenkamer het belangrijk dat PS invulling geven aan de derde aanbeveling en, in lijn met eerdere verzoeken van PS zelf, aan de vierde en vijfde aanbeveling van de rekenkamer.

GS geven aan dat de agenda's met name voor communicatieve doeleinden zijn opgesteld en kaderstelling door PS via de P&C-cyclus plaatsvindt. De rekenkamer wil in dit kader opmerken dat het haar bevreemdt dat in de agenda's, die extern breed zijn gecommuniceerd, inhoudelijke keuzes worden gemaakt voor gebieden waarop de provincie zich zal richten, zonder dat PS daarover als geheel en in samenhang een besluit hebben genomen. Gelet op het feit dat er door GS met andere partijen strategische keuzes zijn gemaakt, vindt de rekenkamer dat PS zich hierover vanuit hun kaderstellende rol, in het bijzonder met het oog op het budgetrecht van PS, vooraf hadden moeten kunnen uitspreken.

Vastgesteld door de Zuidelijke Rekenkamer op 7 maart 2011.

drs. L. Markensteyn
voorzitter

drs. P.W.M. de Kroon
secretaris

5 Totstandkoming investeringsagenda's

In dit hoofdstuk wordt de totstandkoming van de investeringsagenda's en de vijf in het kader van dit onderzoek verdiepend bestudeerde investeringsprojecten die onderdeel uitmaken van één of meer agenda's samengevat aan de orde gesteld. In paragraaf 5.1 tot en met 5.6 wordt ingegaan op de investeringsagenda's en in paragraaf 5.7 op de vijf investeringsprojecten. In paragraaf 5.8 komt de rol van PS bij de totstandkoming van de agenda's en elementen uit de vijf verdiepend bestudeerde investeringsprojecten aan de orde. In dit hoofdstuk wordt daarmee ingegaan op hoofdvraag 2: Op welke wijze zijn de investeringsagenda's tot stand gekomen?

5.1 De Versnellingsagenda 2005 – 2012 (oktober 2005)

Het denken in termen van investeringsagenda's binnen de provincie Limburg, dateert uit 2005. De eerste investeringsagenda is ontstaan naar aanleiding van een vraag van de staatssecretaris van EZ om een toekomstperspectief te schetsen voor de Limburgse economie in 2012. Met als doel duurzame groei, werkgelegenheid en welvaart voor Limburg te behouden, kiest de provincie, in samenspraak met enkele grote gemeenten, bedrijven, maatschappelijke instellingen en het ministerie van EZ, er voor om zich te richten op een beperkt aantal gebieden waarop Limburg naar verwachting een Europese of mondiale topstatus kan bereiken. De Versnellingsagenda 2005 - 2012 verscheen in oktober 2005.

De Versnellingsagenda kent geen eigen fonds waaruit financiële middelen kunnen worden onttrokken. Daarvoor moet, sinds 2008, gebruik worden gemaakt van het Investerings- dan wel Innovatiefonds (zie paragraaf 5.2). Voor die tijd werd de reserve Fonds Majeure Projecten (FMP) ingezet voor projecten uit de Versnellingsagenda.

5.2 De Limburg agenda 2007 (september 2007)

Toen bleek dat de realisatie van de Versnellingsagenda in de praktijk complexer was dan voorzien, werden de coalitieonderhandelingen in 2007 aangegrepen om, in afstemming met de Vereniging van Limburgse Gemeenten (VLG), een bestuurlijke basis te leggen in een breed gedragen coalitieakkoord 2007 - 2011. De economisch ingestoken Versnellingsagenda werd opgenomen in een bredere dynamische (regelmatig te actualiseren) Limburg agenda waarin ook sociale en ruimtelijke opgaven zijn opgenomen waarvan verwacht wordt dat ze een wezenlijke bijdrage kunnen leveren aan de beoogde ontwikkeling van Limburg. De Limburg agenda 2007 (september 2007) wordt omschreven als een gezamenlijke verbindende strategische agenda van de provincie en Limburgse gemeenten die cruciaal is voor de duurzame ontwikkeling van Limburg. Vijf dossiers (later strategische lijnen genoemd) worden

als cruciaal benoemd waarbij per regio focus is aangebracht door middel van, door de provincie én partners benoemde, strategische projecten.

Om de voornoemde bestuurlijke ambitie kracht bij te zetten besloot de provincie onder andere in het eerste coalitiejaar een Investeringsfonds in te richten van € 157 miljoen en daarvan € 20 miljoen af te zonderen in het Innovatiefonds voor het financieren van innovaties in het economisch domein via het aangaan van aandelenparticipaties in innovatieve ondernemingen uit het midden- en kleinbedrijf (MKB). Om middelen aan deze fondsen te kunnen onttrekken, moet aan de daarvoor geldende eisen worden voldaan (zie hoofdstuk 6).

Na het verschijnen van de Limburg agenda 2007 heeft de provincie in 2008, als onderdeel van de nagestreefde versterking van de bestuurskracht, met partners gewerkt aan het tot stand brengen van regioagenda's die zijn afgestemd op de Limburg agenda en de beleidsprogramma's van de provincie. Deze agenda's omvatten de beeldbepalende projecten/ontwikkelingen (BBO's) die door de verschillende partners als kansrijk worden beschouwd omdat verwacht wordt dat ze een wezenlijke bijdrage kunnen leveren aan de beoogde ontwikkeling van Limburg. Naast deze BBO's omvatten de agenda's nog verschillende andere projecten.

5.3 De Versnellingsagenda 2008 – 2011 (september 2008)

In september 2008, een jaar na de Limburg agenda 2007, verschijnt de geactualiseerde Versnellingsagenda: de Versnellingsagenda 2008 - 2011. Als belangrijke beweegreden achter de totstandkoming wordt de behoefte genoemd om in het handelen van de provincie focus aan te brengen. De provincie wilde zicht krijgen op de belangrijkste aandachtsgebieden die voor haar van belang waren en zo houvast hebben voor een meer geconcentreerde inzet van provinciale middelen. Op basis van een beperkt aantal criteria heeft een selectie plaatsgevonden van kennis- en technologiegebieden waarin Limburg een Europese of mondiale topstatus kan bereiken. In de Versnellingsagenda worden drie kritische succesfactoren benoemd voor het welslagen van de agenda.

In interviews met de rekenkamer is door verschillende betrokkenen aangegeven dat zij in de Versnellingsagenda nog steeds de leidende inhoudelijke agenda van de provincie zien. Voor financiële middelen moet gebruik worden gemaakt van het Investerings- dan wel Innovatiefonds (zie ook paragraaf 5.1 en 5.2).

5.4 Koersvast Limburg (eind 2008)

Eind 2008, toen duidelijk werd dat de kredietcrisis directe gevolgen zou hebben voor Limburg, is op initiatief van de provincie Limburg door bestuurders, ondernemers en

specialisten uit diverse vakgebieden een actieplan opgesteld om de Limburgse economie te stimuleren. Het opgestelde actieplan 'Koersvast Limburg' wordt aangeduid als een routemap naar economisch herstel, dat als extra vliegwiel dient te fungeren voor de Versnellingsagenda. De Versnellingsagenda geeft de hoofdlijnen voor de langere termijn, echter onder druk van de gewijzigde economische omstandigheden zijn voor Koersvast Limburg de prioriteiten tegen het licht gehouden en daar waar nodig bijgesteld; de mogelijkheden (tot versnelde uitvoering) bij de projecten van de Versnellingsagenda zijn bezien. De gedachte daarbij is dat in crisistijd juist nieuwe innovatieve producten en technologieën moeten worden gecreëerd om Limburg beter uit de crisis te laten komen.

Voor Koersvast Limburg is door PS voor de basisfinanciering € 4 miljoen vrijgemaakt. De aanvankelijke ambities van Koersvast Limburg zijn omlaag bijgesteld doordat, zo werd in interviews gesteld, de verwachte hoge werkloosheid uitbleef en de economische recessie van relatief korte duur bleek. In formele zin bestaat Koersvast Limburg nog steeds, maar materieel is aan deze agenda een einde gekomen.

5.5 De Limburg agenda 2009 (mei 2009)

Hoewel met het coalitieakkoord een bestuurlijke basis werd gelegd om de inhoudelijke Versnellingsagenda te kunnen realiseren, bleek de voorgestane binding met de regio's en gemeenten te vrijblijvend. Met de ervaring in 2008 en 2009 van de economische crisis, kwamen provincie en de VLG in 2009 tot de conclusie dat er parallel aan een gezamenlijke *inhoudelijke* agenda voor de toekomst, ook een gezamenlijke *bestuurlijke* agenda moest komen. Een agenda die richting zou geven aan de rolverdeling tussen gemeenten en provincie, een agenda die bindend zou zijn voor beide partijen. Om deze reden werd in 2009 de Limburg agenda geactualiseerd en kwam de Limburg agenda 2009 tot stand.

De provincie Limburg wil zich met deze agenda onderscheiden ten opzichte van andere regio's in Nederland en Europa als plaats voor mensen en bedrijven om zich te vestigen en te verblijven. Daarbij is de overtuiging dat versterking van het Limburgse vestigingsklimaat alleen door een gezamenlijke aanpak van provincie en gemeenten gerealiseerd kan worden. Met de Limburg agenda willen provincie en gemeenten focus organiseren voor zichzelf en een eenduidige lobby mogelijk maken richting binnenlandse en buitenlandse partijen die voor Limburg relevant zijn. Belangrijke onderdelen van de regioagenda's (zie paragraaf 5.2) zijn als BBO's opgenomen in de Limburg agenda 2009.

Via 22 projecten/BBO's in de vijf onderscheiden regio's moeten de strategische lijnen/agenda gerealiseerd worden. De rekenkamer heeft vastgesteld dat niet alle projecten uit de Versnellingsagenda 2008 - 2011 herkenbaar zijn terug te vinden onder de 1^e strategische lijn in de Limburg agenda die de grensoverschrijdende doorontwikkeling van de Versnellingsagenda betreft.

De rekenkamer constateert dat dit het gevolg is van het gebruik van andere termen en de toevoeging van enkele projecten (die beide niet worden toegelicht). Ditzelfde geldt voor de projecten uit de Limburg agenda uit 2007; niet alle projecten uit deze agenda zijn herkenbaar terug te vinden in de Limburg agenda 2009.

De provincie kan de projecten/BBO's uit de Limburg agenda/regioagenda's een (financiële) impuls geven door onder andere te putten uit het Investerings- en Innovatiefonds (zie paragraaf 5.2). Najaar 2009 is de opzet van het Innovatiefonds aangepast en onder andere verbreed van aandelenparticipaties naar ook leningen, garanties en subsidies. Eén van de redenen hiervoor was dat er vanuit de markt, door de economische crisis, een grote behoefte bleek te zijn aan een breder pakket van (financiële) ondersteuning. Op deze manier wil de provincie met dit fonds een impuls geven aan het MKB om innovatie te realiseren dan wel om innovatieve ondernemingen die als gevolg van de kredietcrisis financieringsmoeilijkheden ondervinden, te helpen. Per brief van 4 juni 2010 hebben PS ter kennisneming van GS de eerste door GS genomen investeringsbesluiten vanuit het Innovatiefonds ontvangen.

In het kader van het bestuursakkoord zijn in 2009 afspraken gemaakt over de vorming van regiofondsen. Via de regiofondsen vindt op projecten die vallen binnen de agenda matching plaats door gemeenten en provincie. Dat wil zeggen dat beide partijen in gelijke mate bijdragen aan de financiering van een project. Met de begroting 2009 is voor drie regio's een reserve van € 10 miljoen gecreëerd uit het Investeringsfonds. De provincie draagt op deze wijze via het Investeringsfonds bij aan de regiofondsen waarmee de regioagenda's worden gefinancierd. De financiële kant van de regioagenda's wordt ingevuld in de MUP's. De MUP's worden gezien als 'onomkeerbare besluiten' die de ambities van provincie en gemeenten bestuurlijk aan elkaar verbinden. Om voor de MUP's te kunnen beschikken over middelen moeten bij de behandeling van de voorjaarsnota of begroting MIP's worden ingediend. Tot oktober 2010 zijn reeds verschillende MIP's ingediend.

5.6 Limburg werkt aan de toekomst (juni 2009)

Een maand na de Limburg agenda 2009 verschijnt in juni 2009 de agenda Limburg werkt aan de toekomst, Investeringsagenda 2009 - 2017. Daarin wordt aangegeven dat dit het antwoord van Limburg is op de economische situatie (in 2008/2009). Er wordt gesteld dat uitvoering van deze investeringsagenda urgent is omdat de gevolgen van de crisis in Limburg extra hard aankomen vanwege de kwetsbaarheid van de regionale economie.

Deze agenda omvat 22 projecten die, zo wordt aangegeven, aansluiten bij maatregelen van het kabinet. De Limburgse overheden rekenen er daarom op dat het kabinet de betekenis van de investeringsagenda erkent en deze als basis ziet voor een gezamenlijke ontwikkelingsagenda van rijk en regio. Dit is, zo wordt gesteld,

één van de belangrijke voorwaarden voor realisering van de agenda, waarbij de voorgenomen bezuinigingen op het provinciefonds de realisering in de weg staat.

De agenda is een uitwerking (afgeleide) van de Limburg agenda. De rekenkamer constateert dat alle projecten/BBO's uit de Limburg agenda 2009, op twee na, expliciet terugkomen in deze agenda.

De agenda omvat een omvangrijk pakket aan investeringen. Exclusief de bedragen die nodig zijn voor de herstructurering van Limburgse woonwijken gaat het om een totaalinvestering van publieke en private partijen samen van ongeveer € 10 miljard voor de periode 2009 tot en met 2017. Om de inzet van marktpartijen en die van het rijk aan te jagen zijn provincie en gemeenten gezamenlijk bereid om circa 10% van de hiervoor noodzakelijke investeringen voor hun rekening te nemen. Voor de herstructurering is voor 2009 tot en met 2017 een investering nodig van ruim € 10 miljard. De inzet van de provincie richt zich daarbij in het bijzonder op het aanjagen en faciliteren van het proces.

5.7 Verdiepend bestudeerde investeringsprojecten

1. Klavertje 4 / Greenport Venlo (Noord-Limburg)

De BBO Gebiedsontwikkeling Klavertje 4 / Greenport Venlo heeft tot doel om, op basis van duurzame principes, de kwaliteit van wonen, werken en leven in de regio te verhogen en blijvende werkgelegenheid te bieden voor zowel hoger als lager opgeleiden. Deze BBO is door PS aangewezen als 'groot project'. Het project bestaat uit drie pijlers. Deelnemende partners zijn de regio Venlo, de provincie en het lokale bedrijfsleven, verzameld in Ondernemend Limburg. In dit onderzoek wordt alleen ingegaan op de eerste pijler (Fysieke gebiedsontwikkeling (Klavertje 4)) omdat ten tijde van het onderzoek bij de andere twee pijlers (nog) geen sprake is van de inzet van financiële en/of ruimtelijke instrumenten door de provincie.

Fysieke gebiedsontwikkeling (Klavertje 4)

Op 24 oktober 2008 hebben PS besloten in te stemmen met het hanteren van een naamloze vennootschap (NV) als juridische basis voor de samenwerking in het kader van de fysieke gebiedsontwikkeling (Klavertje 4). In lijn daarmee is de NV Werklandschapsontwikkelingsmaatschappij Klavertje 4 opgericht. In deze NV participeren vier publieke aandeelhouders: de provincie Limburg en drie gemeenten.

De totale inbreng van de provincie Limburg in het aandelenkapitaal van de NV bedraagt € 22,5 miljoen. Hiertoe hebben PS op 3 april 2009 (€ 21.658.000) en 13 november (€ 842.000) 2009 besloten. Onder de NV hangt een commanditaire vennootschap (CV) met vijf vennoten: de NV en de vier NV-aandeelhouders.

Voor deze constructie is gekozen om de aansprakelijkheidsrisico's van de eigenaren te spreiden. Door de provincie is bewust gekozen voor een zakelijke ondernemingsvorm. De gedachte daarbij is dat de onderneming op relatieve afstand van gemeenten en provincie daadkrachtiger kan opereren.

De provincie maakt daarmee gebruik van het instrument deelneming; ze neemt deel in de NV, een privaatrechtelijke rechtsvorm.

De NV heeft tot taak om namens de aandeelhouders een gebied ter grootte van circa 5.400 hectare te ontwikkelen. De doelen die worden beoogd, zijn:

- economische structuurversterking van de regio, en;
- het realiseren van extra omzet in de regio ter waarde van circa € 1 miljard.

Naast het aandeelhouderschap is de provincie nog op andere wijzen betrokken bij Klavertje 4. In de eerste plaats investeert de provincie in de bouw en exploitatie van de Innovatoren. Dit gebouw wordt neergezet als landmark voor de Floriade, maar biedt tegelijkertijd duurzame huisvestingsmogelijkheden voor bedrijven en kennisinstellingen op het gebied van agro en food. De verwachte totale kosten voor dit project bedragen € 26 miljoen. Het is de bedoeling dat de bouw van de Innovatoren, waarmee in 2010 is begonnen, de businesscase van Klavertje 4 versterkt. Het moet hierdoor namelijk onder andere gemakkelijker worden om bedrijven en instellingen voor het project te winnen. De provincie financiert de bouw van de Innovatoren middels een investeringskrediet van € 15 miljoen. Op 18 december 2009 hebben PS daartoe besloten.

Daarnaast legt de provincie de zogeheten Greenportlane aan, een provinciale weg die het gebied verder ontsluit. De totale kosten voor de aanleg worden geraamd op circa € 93 miljoen. Ten behoeve van de Greenportlane is gekozen voor twee ruimtelijke instrumenten. Er is een inpassingsplan opgesteld (een soort provinciaal bestemmingsplan) en er is een onteigeningsprocedure gestart. Op 10 juli 2009 hebben PS besloten in te stemmen met het inpassingsplan, op 9 juli 2010 met de herziening daarvan. In het jaarverslag 2009 van de provincie wordt aangegeven dat de provincie gekozen heeft voor het instrument onteigening vanwege het provinciaal belang en de ligging van het tracé in vier gemeenten.

Ten slotte maakt de provincie gebruik van het instrument subsidies. De provincie subsidieert verschillende stichtingen en bedrijven ter versterking van het innovatieklimaat in de regio. De totale investering van de provincie via subsidies bedraagt najaar 2010 circa € 50 miljoen.

2. Chemelot Campus (Westelijke Mijnstreek)

Doel van deze BBO is om het vestigingsklimaat van dit gebied te versterken, door het verbeteren van de bereikbaarheid en het stimuleren van hoogtechnologische bedrijvigheid, met name het chemiecomplex van DSM. Ten behoeve van de Chemelot Campus is in maart 2010 een convenant getekend door de provincie, DSM, en de Universiteit Maastricht (UM) / het Academisch Ziekenhuis Maastricht/Universitair Medisch Centrum (azM/UMC) en Chemelot Community. Samen vormen deze partijen een consortium, een samenwerkingsverband om de Chemelot Campus verder te ontwikkelen. Er is sprake van een PPS-constructie; een samenwerkingsverband

waarbij overheid en bedrijfsleven, met behoud van eigen identiteit en verantwoordelijkheid, gezamenlijk een project (met publieke doelen) realiseren.⁴ Een masterplan is voor oktober 2010 voorzien. De provincie ziet dit masterplan als de opmaat om van Chemelot Campus dé groeimotor van Limburg te maken.

In 2010 zijn nieuwe initiatieven van start gegaan, waarvan er een aantal door de provincie wordt gefinancierd. Sinds 2007 heeft de provincie samen met andere overheden € 20 miljoen in Chemelot Campus geïnvesteerd. Voor de provincie betrof het circa € 10 miljoen aan subsidies. Het totale investeringsvolume voor Chemelot Campus wordt geraamd op € 603 miljoen. Toekomstige provinciale investeringen moeten nog nader worden bepaald.

3. Open Campus Avantis (Parkstad)

De BBO Open Campus Avantis is een grensoverschrijdend bedrijventerrein voor hoogwaardige bedrijvigheid en kennisintensieve werkgelegenheid op het gebied van zonne-energie en health care. Doel van dit project is om een uitdagend klimaat te scheppen voor bedrijven die van elkaars nabijheid en kennis kunnen profiteren.

De aanpak van de Open Campus Avantis richt zich op twee pijlers:

- Het vormen van een gesloten waardeketen (van basisindustrie tot product) voor zonne-energie. De provincie staat garant voor de bouw van een siliciumfabriek. Eind 2010 was deze nog niet gerealiseerd. Op 28 september 2010 is wel een principe-overeenkomst getekend voor de bouw van de fabriek, The Silicon Mine (TSM). De bouw van TSM gaat naar verwachting circa € 550 miljoen kosten.
- De realisatie van zogeheten top referente zorg (zeer specialistische patiëntenzorg) op het gebied van hart- en vaatziekten en oncologie. In de begroting 2010 wordt aangegeven dat de totale investering in een nieuw radiotherapiecentrum wordt geschat op € 150 miljoen en in een nieuw Europees Cardiovasculair Centrum op € 200 miljoen.

Voor de bouw van TSM is de provincie bereid om een achtergestelde lening te verstrekken, met het oog op het wegnemen van 'de onrendabele top' van de investering. De rekenkamer stelt vast dat uit de voor de rekenkamer ter beschikking staande informatie niet duidelijk wordt of er naar investeringsalternatieven is gekeken. De principe-overeenkomst van 28 september 2010 is gesloten tussen TSM en Al Manhal uit Abu Dhabi. In de investering wordt door DSM een aandeel van 10% en door de provincie van 12% genomen. De middelen van de provincie komen uit het Innovatiefonds. De provincie verstrekt verder diverse leningen om de bouw van de fabriek te bespoedigen. Daarnaast heeft de provincie € 2,5 miljoen in de vorm van een lening geïnvesteerd als bijdrage in een haalbaarheidsonderzoek. Ten behoeve van de mogelijke komst van ECN (Energie Onderzoekscentrum Nederland) heeft de provincie door Ecorys een maatschappelijke kosten/baten analyse (MKBA, een quick

⁴ Provincie Limburg, Kadernota Financieringsinstrumentarium, oktober 2009.

scan) laten uitvoeren naar de mogelijkheden en kansen voor een zonnecelcluster in Limburg. Vanuit het regiofonds is € 15 miljoen in Avantis gestoken. De bijdrage van de provincie is daarvan de helft.

4. Maastricht Life & Science Campus (Maastricht Heuvelland)

De BBO Maastricht Life & Science Campus behelst het ontwikkelen van 'Centers of excellence' op de terreinen hart- en vaatziekten, oncologie, hersenonderzoek en chronische ziekten op basis van aanwezige kennis bij de UM en het azM/UMC. Doel is om de regio Zuid-Limburg te ontwikkelen tot een internationale Life en Science regio en 2.500 nieuwe arbeidsplaatsen te creëren.

Deze BBO bestaat uit een zestal projecten, waaronder de ontwikkeling van een bachelor- en masteropleiding op de Chemelot Campus. In mei 2009 werd een samenwerkingsovereenkomst getekend tussen verschillende partijen, waaronder de provincie Limburg. Eind 2009 heeft Maastricht Life & Science Campus van het ministerie van EZ de officiële status van campus van nationale betekenis gekregen. De provincie investeert anno 2010 in de ontwikkeling van businessplannen voor meerdere van deze projecten. Eind 2010 wordt een masterplan voor het totale gebied voorzien. In het regiofonds is voor deze BBO € 10 miljoen gereserveerd.

De financiële bijdragen van de provincie aan Life & Science Campus bestaan tot nu toe uit subsidies. Voor het project Maastricht Studie stelde de provincie € 1 miljoen beschikbaar op een totale begroting van € 25 miljoen.

Ten behoeve van het Cardiovasculair Centrum stelde de provincie € 750.000 en voor het project Brains Unlimited € 800.000 ter beschikking. De rekenkamer stelt vast dat deze projecten niet expliciet in bijvoorbeeld de factsheet (zie paragraaf 6.2.1) van deze BBO worden genoemd. Het project Cardiovasculair Centrum wordt echter wel in de factsheet van de BBO Open Campus Avantis (Parkstad) genoemd.

5. Herstructurering woonwijken Zuid-Limburg (Parkstad)

Onder andere de regio Zuid-Limburg heeft te maken met teruglopende bevolkingsaantallen. Voor deze regio zijn daarom herstructureringsprojecten opgezet om op de ontwikkeling in de bevolkingsopbouw te anticiperen en aan de kwaliteitswensen van bewoners van dit gebied te blijven voldoen. Bij ongewijzigd beleid wordt het risico gelopen op leegstand, sociale achteruitgang en waardedaling van huizen en ander onroerend goed. Deze situatie vraagt om een gezamenlijke, gerichte aanpak om woningbestand, voorzieningen en de sociale samenhang op peil te houden en zo mogelijk nog te versterken. Het doel is om met gemeenten, provincie, corporaties en ontwikkelaars te komen tot een gezamenlijke aanpak gebaseerd op gerichte sloop van huizen en het op peil brengen/houden van voorzieningen. Inmiddels is voor onder andere de regio Parkstad een analyse gemaakt van de toekomstige leefbaarheid. Er zijn voor deze regio vijf wijken gekozen waarop de aandacht zal worden toegespitst. Regio Parkstad is een pilot.

De herstructureringsopgave komt voor Parkstad voor de periode 2010-2040 uit op een investering van circa € 620 miljoen voor het onderdeel wonen. Hierbij komen nog de investeringen voor voorzieningen, infrastructuur en investeringen in sociale samenhang. Voor deze regio is een rijksbijdrage ontvangen van € 15 miljoen. De bovenlokale, ruimtelijk-economische aard van de herstructureringsproblematiek is voor de provincie reden om aan het project een bijdrage te (gaan) leveren. De bijdrage van de provincie zal worden gericht op het bijdragen aan investeringen in de openbare ruimte en het in stand houden van voorzieningen, zoals scholen en multifunctionele accommodaties.

Samenvatting inzet financiële en ruimtelijke instrumenten

In onderstaande tabel wordt voor de vijf hiervoor beschreven investeringsprojecten samenvattend aangegeven welke financiële en ruimtelijke instrumenten zijn ingezet.

Investeringsproject	Financiële en/of ruimtelijke instrumenten
1. Gebiedsontwikkeling Klavertje 4 / Greenport Venlo	Deelneming in vennootschap Subsidies Inpassingsplan (ruimtelijk instrument) Onteigening (idem; actief grondbeleid)
2. Chemelot Campus	PPS-constructie: convenant Subsidies (co-financiering)
3. Open Campus Avantis	Leningen Garantstelling
4. Maastricht Life & Science Campus	Subsidies
5. Herstructurering woonwijken Zuid-Limburg (Parkstad)	Nog geen

5.8 Rol PS

Agenda's

Bij de voor de rekenkamer ter beschikking staande informatie heeft de rekenkamer geen stukken aangetroffen waaruit kan worden opgemaakt dat PS expliciet hebben besloten c.q. hebben ingestemd met de totstandkoming en gemaakte keuzes in de vijf investeringsagenda's zoals beschreven in de paragrafen 5.1 tot en met 5.3, 5.5 en 5.6. Voor Koersvast Limburg (paragraaf 5.4) geldt dit alleen voor de gemaakte keuzes in dit actieplan.

Begin juli 2005 is wel een voorontwerp van de oorspronkelijke Versnellingsagenda met de daarin opgenomen projecten aan PS voorgelegd voor een reactie. In het kader van het coalitieakkoord is in 2007 met PS gesproken over de domeinen en programma's die ook hun vertaling in de Limburg agenda 2007/regioagenda's hebben gekregen. PS zijn op die manier wel impliciet bij de totstandkoming van deze agenda betrokken geweest. Over het initiatief om Koersvast Limburg te starten werd de Statencommissie voor het Economische Domein in januari 2009 geïnformeerd via de reguliere mededelingen van de portefeuillehouder en voor de basisfinanciering

hebben PS op 7 november 2008 geld vrijgemaakt. De Limburg agenda 2009 is in PS besproken in relatie tot de bijbehorende bestuursovereenkomst tussen provincie en Limburgse gemeenten 2009. GS meldden daarbij dat PS te allen tijde vrij zijn om projecten te wijzigen, te schrappen of toe te voegen. Ook hebben PS ingestemd met de MUP's (en daarmee regioagenda's) en moeten alle MIP's ter goedkeuring aan PS worden voorgelegd. Bij besluitvorming over de MUP's en MIP's kunnen PS sturen. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de plannen in samenspraak met verschillende partners tot stand zijn gekomen en niet zomaar, zo wordt door de ambtelijke organisatie aangegeven, open gebroken kunnen worden. Via het budgetrecht kunnen PS echter al dan niet middelen toekennen (MIP). Omdat de agenda Limburg werkt aan de toekomst is afgeleid van de Limburg agenda 2009 en nagenoeg dezelfde projecten omvat, geldt het hiervoor gestelde ook voor deze agenda. Voor de projecten uit de agenda's geldt dat verschillende daarvan zijn opgenomen in de documenten die PS ontvangen in het kader van de P&C-cyclus, waaronder bijvoorbeeld de begroting.

Project fysieke gebiedsontwikkeling (Klavertje 4)

Alvorens tot deelname in de NV Werklandschapsontwikkelingsmaatschappij Klavertje 4 te besluiten, hebben PS op 24 oktober 2008 besloten onder andere in te stemmen met de voorgenomen procedure voor het opstellen van een masterplan, de NV als juridische basis te hanteren voor de samenwerking en het College te verzoeken een besluit voor het oprichten van de NV voor te bereiden zodat door PS wensen en bedenkingen kenbaar gemaakt kunnen worden.

Uit de brief van GS d.d. 26 augustus 2008 die PS hebben ontvangen ten behoeve van besluitvorming wordt de keuze voor de NV als uitvoeringsorganisatie c.q. samenwerking voor Klavertje 4 gemotiveerd en worden twee alternatieven afgewogen. De twee alternatieven worden in het document onderbouwd ter zijde geschoven. Voorafgaand aan de besluitvorming op 24 oktober 2008 wordt door PS gediscussieerd over voor- en nadelen van de beoogde NV-constructie. Daarbij wordt de zorg uitgesproken over het op afstand plaatsen van bevoegdheden om het betreffende gebied te ontwikkelen wanneer doelen onduidelijk blijven en er geen helderheid is over het rapporteren van de voortgang. Op 3 april 2009 besluiten PS vervolgens in te stemmen met het vaststellen van het masterplan en strategisch businessplan, het kenbaar maken van wensen en bedenkingen ten aanzien van de op te richten NV en in te stemmen met een kredietbesluit van € 21,7 miljoen voor het oprichten van en deelnemen in de NV/CV. PS ontvangen ter besluitvorming onder andere ook twee uitgevoerde second opinions en een quick scan/MKBA door Ecorys. Uit de begeleidende notitie van GS blijkt dat de gekozen juridische structuur verder ook nog op de volgende aspecten tegen het licht is gehouden: borging publiek belang, risico's en risicobeheersing, aanbestedingsaspecten en staatssteun. PS stemmen met het voorstel in nadat van de zijde van GS is bevestigd dat kaderstelling een zaak van PS blijft, er jaarlijks wordt verantwoord, via een meerjarenprogramma vooruit wordt gekeken en PS het instrument van het Investeringsfonds hebben.

Op 13 november 2009 besluiten PS in te stemmen met het beschikbaar stellen van een aanvullend krediet voor 2010 van € 842.000 voor de deelname in de NV Klavertje 4.

Op 18 december 2009 hebben PS besloten in te stemmen met het kenbaar maken van wensen en bedenkingen ten aanzien van de privaatrechtelijke rechtshandelingen die verband houden met de bouw en exploitatie van onder andere de Innovatoren, het afwijken van de Kadernota Financieringsinstrumentarium (overschrijding van de norm dat de provincie maximaal 50% van een investering financiert, in dit geval 100%), met het kredietbesluit (€ 15 miljoen) ter dekking van de bouw van het complex en het project onder te brengen binnen het grondbedrijf. In de documenten die PS hebben ontvangen ter besluitvorming wordt toegelicht dat deze investering wordt gerechtvaardigd door de Floriade die in 2012 zal plaatsvinden en door de te verwachten verhuur van delen van het gebouw ook na de Floriade. Dat de provincie 100% van de investering financiert billijken GS met het oog op de bijzondere economische situatie. Er wordt gesteld dat gezien de huidige marktsituatie er weinig respons is door de markt, bovendien zouden deze partijen te hoge rendementseisen stellen.

Ten behoeve van de Greenportlane is een ontwerp inpassingsplan aan PS voorgelegd. In het bijbehorende voorstel aan PS is onder meer het provinciale belang toegelicht, evenals de afweging van een alternatief tracé. In de PS-vergadering van 10 juli 2009 hebben PS besloten in te stemmen met het inpassingsplan. Op 9 juli 2010 stemmen PS in met de herziening van het inpassingsplan.

Project Herstructurering

In de Statencommissie voor het Sociale Domein is op 10 september 2010 over de herstructureringsproblematiek gesproken.

6 Sturing, controle en verantwoording

In dit hoofdstuk wordt samenvattend ingegaan op de sturing, controle op en verantwoording over de uitvoering van de investeringsagenda's (hoofdvraag 3). Paragraaf 6.1 richt zich op de sturing en beheersing van de agenda's en daarin opgenomen projecten. In deze paragraaf wordt ook kort ingegaan op hoofdvraag 1: welke (provinciale) richtlijnen en criteria zijn er voor investeringsagenda's en investeringsinstrumenten. In paragraaf 6.2 komt de controle en verantwoording (aan PS) over de agenda's en projecten en de kwaliteit van de informatievoorziening aan PS aan de orde. Daarmee wordt in dit hoofdstuk ook ingegaan op hoofdvraag 4 die de kwaliteit van de informatievoorziening aan PS betreft.

6.1 Sturing en beheersing agenda's en projecten

6.1.1 Organisatie en inrichting processen

Voor 'het Versnellingsagenda-onderdeel' van Koersvast Limburg en alle andere agenda's geldt dat de uitvoering van de agenda's en daarin opgenomen BBO's/ projecten vanuit de provincie Limburg op zowel bestuurlijk als ambtelijk niveau wordt begeleid. Voor de Versnellingsagenda en Koersvast Limburg zijn ook afzonderlijke organisaties opgezet met vertegenwoordigers van betrokken partners. De gedeputeerde Economische Zaken heeft daarbij de rol van voorzitter van respectievelijk de Raad van Advies (voorheen regiegroep) en de zogenoemde Taskforce. Omdat de Versnellingsagenda onderdeel uitmaakt van de Limburg agenda en de agenda Limburg werkt aan de toekomst is de organisatie van de Versnellingsagenda dus ook voor onderdelen van deze twee agenda's van toepassing. Met het afbouwen van het ambitieniveau van Koersvast Limburg (zie hoofdstuk 5) wordt ook de ambtelijke ondersteuning daarvan afgebouwd en is anno 2010 het idee om de organisatie van deze agenda en de Versnellingsagenda samen te laten gaan.

Op zowel ambtelijk als bestuurlijk niveau vindt er (per regio) regelmatig overleg plaats tussen de betrokken partners. Op bestuurlijk niveau zijn per regio soms meerdere gedeputeerden, ieder vanuit het eigen programma, betrokken. In gesprekken is tegenover de rekenkamer aangegeven dat hoewel in de meeste gevallen de afstemming soepel verloopt, bij sommige projecten het gebrek aan afstemming tussen gedeputeerden tot onduidelijkheid blijkt te leiden bij betrokken gemeenten of andere partners.

Binnen de provinciale organisatie zijn sinds 2009 twee regiomanagers aangesteld om de aansturing van de BBO's/projecten in de regio's integraal te kunnen aansturen. Naast deze regiomanagers kent de provincie voor haar vijf programma's een programmamanager. De programmamanager Innoveren in Limburg is tevens projectleider van de Versnellingsagenda. De regio- en programmamanagers bespreken wekelijks de voortgang in het zogeheten PMC-Overleg met de

strategisch projectmanager. Dit team is ambtelijk verantwoordelijk voor de coördinatie van alle activiteiten die plaatsvinden in het kader van de Investeringsagenda Limburg werkt aan de toekomst en het daaronder liggende coalitieakkoord. En daarmee ook voor de daarin grotendeels vervatte Limburg agenda en de daar weer in opgenomen Versnellingsagenda. Ieder afzonderlijke BBO/project heeft een projectleider vanuit de provincie. Deze rapporteren aan de regio- en programmamanagers.

De hiervoor beschreven ambtelijke aansturing staat haaks op de 'gevoerde' lijnorganisatie. Deze wijze van aansturing wordt gezien als de voorhoede van een nieuwe ambtelijke organisatie. De ambitie om de organisatie te kantelen van een organisatie gebaseerd op beleid, uitvoering en ondersteuning naar een gebiedsgericht 'ontwikkelbedrijf' is neergelegd in het document 'Een toekomstvast Limburg' (2010).

6.1.2 Instrumenten

Overeenkomsten tussen betrokken partners

Hoewel er draagvlak was bij betrokken partners, en met het coalitieakkoord 2007 - 2011 en Investeringsfonds een bestuurlijke basis werd gelegd om de Versnellingsagenda te kunnen realiseren, bleek de voorgestane binding met de regio's en gemeenten te vrijblijvend (zie ook hoofdstuk 5). Dit leidde in 2009 onder andere tot de bestuursovereenkomst tussen de provincie en de Limburgse gemeenten. De bestuursovereenkomst wordt als één van de belangrijkste instrumenten genoemd voor het realiseren van de BBO's/projecten. De overeenkomst is bindend voor de provincie en gemeenten. Zo moeten deze partijen per onderdeel afspraken maken over de rolverdeling tussen beide partijen. Inmiddels zijn er voor alle regio's bestuursakkoorden gesloten waarmee uitvoering gegeven kan worden aan de betreffende visies. Voor de regio's Westelijke Mijnstreek en Maastricht Heuvelland zijn afspraken vastgelegd in samenwerkingsovereenkomsten.

Uit de agenda's en bijvoorbeeld ook de begroting 2009 blijkt en/of wordt expliciet aangegeven dat de provincie voor de realisatie van de meeste projecten uit de agenda's afhankelijk is van derden. De beïnvloedbaarheid van de projecten door de provincie is veelal gering: de provincie is voor realisatie afhankelijk van derden.

Richtlijnen en criteria en de toepassing daarvan

Er is geen specifieke landelijke of provinciale wet- en regelgeving waarin richtlijnen en criteria worden gegeven voor (de totstandkoming van) investeringsagenda's op zich. Om de BBO's/projecten te realiseren kan de provincie bijvoorbeeld verschillende financiële en ruimtelijke instrumenten inzetten. De inzet van deze instrumenten is aan regels gebonden. Voor de financiële en ruimtelijke instrumenten die tot oktober 2010 zijn ingezet voor de vijf verdiepend bestudeerde investeringsprojecten, voor de fondsen waaruit middelen voor de agenda's worden onttrokken en voor projecten die door PS als groot project zijn aangewezen zijn richtlijnen en

criteria opgenomen in verschillende documenten. Onderstaand worden enkele samengevat. Voor een uitgebreider overzicht en een inhoudelijke beschrijving wordt verwezen naar hoofdstuk 5 van Deel II (rapport van bevindingen).

1. Wettelijke kaders

- **Besluit Begroting en Verantwoording Provincies en Gemeenten (BBV)**
In dit besluit zijn richtlijnen neergelegd voor de informatievoorziening aan PS via de begroting en jaarstukken. Zo worden bijvoorbeeld eisen gesteld aan de informatievoorziening over deelnemingen in vennootschappen (verbonden partijen) en leningen, garant- en borgstellingen. Daarnaast worden eisen gesteld aan de wijze waarop investeringen (waaronder deelnemingen, leningen, garant- en borgstellingen) moeten worden gewaardeerd, geactiveerd en afgeschreven. Verder worden eisen gesteld aan de reserves van de provincie. De regiofondsen, het Innovatiefonds en het Investeringsfonds van de provincie Limburg zijn reserves.
- **Provinciewet**
Deze wet omvat eisen die worden gesteld aan het oprichten van een deelneming. Zo kunnen GS bijvoorbeeld slechts besluiten tot de oprichting van een deelneming indien dat in het bijzonder aangewezen moet worden geacht voor de behartiging van het daarmee te dienen openbaar belang en moeten PS in de gelegenheid zijn gesteld daarover hun wensen en bedenkingen aan GS kenbaar te maken.

2. Provinciale richtlijnen en criteria

- **Financiële verordening provincie Limburg, 2003 (inclusief wijzigingen) en 2009**
In deze verordening zijn eisen neergelegd voor onder andere deelnemingen, leningen, garant- en borgstellingen. Zo worden bijvoorbeeld in lijn met het BBV eisen gesteld aan de wijze waarop investeringen moeten worden gewaardeerd, geactiveerd en afgeschreven. De verordening uit 2003 is in 2009 onder andere aangepast op het gebied van de financieringsfunctie om meer mogelijkheden te verkrijgen tot slagvaardigheid in het besluitvormingsproces rondom bijvoorbeeld investeringsagenda's (de Versnellingsagenda en Koersvast Limburg); de nieuwe verordening biedt meer mogelijkheden om slagvaardig te kunnen optreden bij het verstrekken van garanties en waarborgen naar derden en het aangaan van participaties.
- **GS-document 'Attentiepunten PPS' (mei 2008)**
Dit GS-document is een handleiding om richting te geven aan de te maken keuzes om al dan niet PPS-verbanden aan te gaan en omvat randvoorwaarden voor succesvolle toepassing van PPS. De ambtelijke organisatie beschouwt het GS-document als een normenkader. Dit attentiepuntenkader is het resultaat van een 'juridische verdiepingsslag' ten aanzien van PPS die in 2007 op initiatief van PS is ingezet. GS hebben PS wel geïnformeerd over het plan van aanpak om te komen tot attentiepunten, maar niet over het attentiepuntenkader zelf.
- **Kadernota Financieringsinstrumentarium (oktober 2009)**
Deze nota is op 9 oktober 2009 door PS vastgesteld. Hierin zijn richtlijnen opgenomen om te bepalen of er sprake is van publiek belang, of en in welke vorm betrokkenheid van andere partijen wenselijk of noodzakelijk is en onder

welke omstandigheden welk(e) financiële instrument(en) het meest geëigend is (zijn) om het publieke belang te borgen. Daarnaast komen richtlijnen en criteria voor het gebruik van en informatievoorziening over verschillende financiële instrumenten aan de orde. De richtlijnen over de informatievoorziening zijn in lijn met eisen uit het BBV. In de nota wordt verwezen naar het attentiepuntenkader.

- **Regels Investeringsfonds (december 2007)**
Uitname van middelen uit het Investeringsfonds is aan richtlijnen gebonden. Bij de beoordeling van voorstellen tot uitname moet een aantal punten duidelijk zijn. Er kan twee keer per jaar een beroep worden gedaan op de middelen uit het Investeringsfonds: bij de behandeling van de voorjaarsnota en de begroting in PS. Er moet dan een MIP worden ingediend. Voor uitname is besluitvorming vooraf van PS vereist; pas na goedkeuring door PS van een MIP komen middelen vrij.
- **Reglement Adviescommissie Innovatiefonds Provincie Limburg (2009)**
Dit reglement, dat in december 2009 door PS is vastgesteld, bevat richtlijnen voor uitname van middelen uit het Innovatiefonds.
- **Regeling Grote Projecten (2009)**
Deze regeling bevat (aanvullende) eisen die worden gesteld aan projecten die door PS als groot project zijn aangewezen. Zo wordt bepaald op welke wijze PS middels basis- en voortgangsrapportages dienen te worden geïnformeerd. Eisen die daarbij worden gesteld zijn bijvoorbeeld dat de volgende zaken goed worden beschreven:
 - de doelstelling van het project voldoet aan de SMART-eisen;
 - een overzicht van besluitvormingsmomenten en betrokkenheid van PS;
 - de aan het project verbonden risico's en de ontwikkeling daarin;
 - de wijze waarop het project wordt bestuurd en beheerst.

De rekenkamer heeft vastgesteld dat verschillende elementen die zij als relevant beoordeelt bij de totstandkoming/keuzes van investeringsagenda's, -projecten en daarvoor in te zetten instrumenten, in één of meerdere provinciale richtlijnen aan de orde komen: keuzes moeten worden onderbouwd, potentiële risico's moeten in beeld worden gebracht en worden afgewogen, alternatieven moeten worden afgewogen, er moet sprake zijn van inhoudelijke afstemming met ander relevant beleid en de rol van GS en/of PS staat omschreven.

De programma- en regiomanagers hanteren de van toepassing zijnde kaders/richtlijnen bij de inzet van de investeringsinstrumenten. Zo zijn conform de regels voor de verdiepend bestudeerde investeringsprojecten zaken aan PS voorgelegd ter besluitvorming of om wensen en bedenkingen kenbaar te maken.

Formulering beoogde doelen en prestaties en monitoring voortgang/resultaten

Een vertrekpunt voor inhoudelijke sturing en beheersing van de agenda's en daarin opgenomen projecten/BBO's is gelegen in de kwaliteit van de formulering van de doelen en prestaties die met de uitvoering ervan worden beoogd en de daarvoor in

te zetten middelen (geld). De rekenkamer constateert dat de doelen en prestaties van de agenda's en (onderdelen van de) projecten/BBO's in het algemeen weinig specifiek, meetbaar en/of tijdgebonden zijn geformuleerd. Zie ook paragraaf 6.2.2 en voor de nader onderzochte BBO's paragraaf 5.7.

Ten behoeve van de interne beheersing is een format ontwikkeld waarmee de voortgang van de BBO's/projecten door de ambtelijke organisatie/GS kan worden gevolgd. De ingevulde formats zijn onderwerp van bespreking tijdens de PMC-Overleggen.

In het licht van de vele BBO's/projecten zijn er respondenten die zich afvragen of de agenda (ook op langere termijn) nog wel (bestuurbaar en) beheersbaar is. De focus die uitging van de (Versnellings)agenda's lijkt het vooralsnog af te leggen tegen de behoefte om een omvattende agenda te hebben. Vanuit de ambtelijke organisatie wordt om die reden aangegeven dat het van groot belang is dat de provincie kritisch blijft kijken naar de eigen agenda: 'Limburg worstelt met te veel bordjes'. Daarentegen wordt opgemerkt dat desondanks of juist dankzij het omvattende karakter van de investeringsagenda er wel een breed draagvlak voor bestaat.

Er zijn voor de verschillende agenda's geen evaluatiemomenten ingebouwd. In het onderzoeksplan 2009 van de Unit Control van de provincie Limburg stond wel een evaluatie van de uitvoering van de Versnellingsagenda 2005 - 2008 geprogrammeerd. Het onderzoek is vanwege een andere prioriteitstelling niet in uitvoering genomen. Daarnaast zijn voor bepaalde elementen van projecten uit de agenda's evaluaties in de toekomst voorzien.

6.2 Controle op en verantwoording over agenda's en projecten

6.2.1 Verantwoording over agenda's en projecten

GS hebben PS voorafgaand aan de uitvoering van de agenda's en daarin opgenomen projecten op verschillende momenten over de agenda's en daarin opgenomen projecten geïnformeerd, al dan niet in verband met de kaderstellende rol van PS (zie hoofdstuk 5).

Tijdens de uitvoering, die ten tijde van het voorliggende onderzoek nog plaatsvindt, zijn PS op verschillende wijze geïnformeerd over de voortgang van de agenda's en/of daarin opgenomen projecten:

- over de Versnellingsagenda zijn in 2007 tot en met 2010 jaarverslagen verschenen en ook aan PS aangeboden;
- in het kader van Koersvast Limburg zijn vanaf april 2009 maandelijks nieuwsbrieven verschenen die ook aan PS zijn aangeboden. Daarnaast werd ook in de jaarverslagen van de Versnellingsagenda en de provincie over 2008 en 2009 ingegaan op Koersvast Limburg;

- over projecten/BBO's uit agenda's via de schriftelijke mededelingen van de betrokken portefeuillehouders aan relevante statencommissies (actieve informatieplicht van GS richting PS);
- over projecten in de P&C-documenten: voorjaarsnota, begroting en jaarverslag;
- over de BBO's hebben PS in 2010 de zogeheten factsheets ontvangen;
- over (delen van) bepaalde projecten via daarvoor ingestelde rapportages, zoals de voortgangsrapportage Greenportlane en het jaarsverslag Parkstad Limburg waarin informatie is opgenomen over de BBO Herstructurering woonwijken Zuid-Limburg.
- op ad hoc basis bijvoorbeeld via presentaties in relevante statencommissies.

De rekenkamer constateert dat de verantwoording vooral plaats vindt op het niveau van projecten en niet op het niveau van de agenda's.

6.2.2 Kwaliteit informatievoorziening aan PS

Investeringsagenda's

Ten aanzien van de agenda's op zich constateert de rekenkamer dat dit overzichtelijke documenten zijn, waaruit op hoofdlijnen duidelijk wordt wat de provincie via de agenda wil bereiken.

De doelen zijn echter, zoals in paragraaf 6.1 aangegeven, veelal weinig specifiek, meetbaar en/of tijdgebonden geformuleerd. Voorbeelden uit de Versnellingsagenda uit 2005 (eerste drie) en Koersvast Limburg (laatste) zijn:

- Limburg wil in 2012 volop in de belangstelling staan, mede door de Floriade in Noord-Limburg en met Maastricht, samen met Luik, als culturele hoofdstad van Europa.
- De afname van de werkgelegenheid in de traditionele industrie wordt met succes gecompenseerd door een 'fors hogere toegevoegde waarde per werknemer'.
- Limburg heeft weer een gezonde economie in een gezonde leefomgeving.
- Het doel is de gevolgen van de kredietcrisis in Limburg te dempen dan wel door allianties te vormen met partners in de Limburgse economie en met hen verantwoordelijkheid te nemen in het zichtbaar maken van de problemen en het vinden van oplossingen en door vast te houden aan het ingezette beleid gericht op versterking van de Limburgse economie en de realisatie daarvan waar mogelijk te versnellen.

Ook de formulering van de doelstellingen of prestaties van de projecten/BBO's is in de meeste gevallen weinig specifiek, meetbaar en/of tijdgebonden. Voorbeelden zijn:

- Versnellingsagenda uit 2005 voor Chemical & Science park Chemelot: het realiseren van een innovatieve regio op het terrein van high-chem en basic-chem, waar nieuwe businessontwikkeling plaatsvindt op basis van de kennis en industriële infrastructuur die in de euregio voorhanden is.
- Koersvast Limburg: het inrichten van een website en twee mobiliteitscentra.

- Limburg werkt aan de toekomst: de Chemelot campus te ontwikkelen als broed- en vestigingsplaats voor kennisintensieve bedrijven en kennisinstellingen. En voor het project Klavertje 4 / Greenport Venlo de prestaties: Greenportlane, Duurzame energiecentrale, C2C-energie Klavertje 4.

In zowel de Versnellingsagenda uit 2005 als in Limburg werkt aan de toekomst wordt voor alle projecten een financieel overzicht gegeven dat een goed inzicht biedt in de totale verwachte financiële omvang van de projecten. Er wordt geen inzicht gegeven in de verwachte bijdrage daarin van de provincie. In Koersvast Limburg wordt opgemerkt dat voor de basisfinanciering van deze agenda door PS € 4 miljoen is vrijgemaakt. In de Versnellingsagenda uit 2008 en de Limburg agenda's komt de verwachte financiële omvang van de agenda of daarin opgenomen projecten niet aan de orde.

De aansluiting tussen de agenda's is niet altijd duidelijk. Zo zijn, zoals reeds in paragraaf 5.5 gemeld, niet alle 'projecten' uit de Versnellingsagenda uit 2008 herkenbaar terug te vinden onder de 1^e strategische lijn in de Limburg agenda 2009 als gevolg van het gebruik van andere termen en de toevoeging van enkele projecten (die beide niet worden toegelicht). Voorbeelden zijn: de naam 'Life & Science campus Maastricht' wordt in de Versnellingsagenda niet gebruikt, de projecten Sportzone, OPAC en Toerisme en recreatie worden in de Versnellingsagenda niet genoemd en 'Klavertje 4 / Greenport' wordt niet onder de Versnellingsagenda (1^e lijn) maar onder Integrale gebiedsontwikkeling (5^e lijn) genoemd. Daarnaast zijn niet alle projecten uit de Limburg agenda 2007 herkenbaar terug te vinden in de Limburg agenda 2009. In paragraaf 5.6 is reeds opgemerkt dat twee projecten uit de Limburg agenda 2009 niet expliciet terug komen in Limburg werkt aan de toekomst. De projecten die niet als afzonderlijk project zijn opgenomen, zijn Toerisme en recreatie in relatie tot Maasplassen (regio Midden-Limburg) en Infrastructuur in relatie tot gebiedsontwikkeling (regio's Midden-Limburg, Westelijke Mijnstreek, Maastricht en Parkstad). Het eerste genoemde project dat in de Limburg agenda 2009 als apart project was opgenomen onder de 1^e strategische lijn, grensoverschrijdende doorontwikkeling Versnellingsagenda, valt in de agenda Limburg werkt aan de toekomst onder het project Maasplassen dat in de Limburg agenda 2009 als project was opgenomen onder de 5^e strategische lijn, integrale gebiedsontwikkeling. Het project Infrastructuur in relatie tot gebiedsontwikkeling maakt in de agenda Limburg werkt aan de toekomst, zo is ambtelijk aangegeven, onderdeel uit van diverse projecten uit de agenda, zoals Chemelot Campus en Sportzone die in de Limburg agenda 2009 onder de 1^e strategische lijn (Versnellingsagenda) vallen en Klavertje 4 dat in de Limburg agenda onder de 5^e strategische lijn (integrale gebiedsontwikkeling) valt.

Voortgang/verantwoordingsdocumenten

Voor projecten uit de agenda's geldt dat GS PS regelmatig informeren via de schriftelijke mededelingen van de portefeuillehouder in de statencommissies.

De rekenkamer constateert dat dat conform de toezegging is van GS aan PS om PS te informeren over de voortgang van het coalitieprogramma 2007 - 2011. GS beschrijven daarbij bijvoorbeeld hoe de verhouding is tussen het coalitieakkoord en de Limburg agenda, de positionering van de BBO's daarbinnen en de in het verlengde van de Limburg agenda ontwikkelde regioagenda's. Uit de mededelingen valt op te maken dat de commissies uitgebreid zijn geïnformeerd over ontwikkelingen ten aanzien van de projecten/BBO's en daaraan gerelateerde individuele projecten. Of ontwikkelingen in de pas lopen met beoogde doelen en ambities wordt veelal niet vermeld. Bovendien ontbreekt in de meeste gevallen informatie over de inzet van middelen, zowel qua vorm als omvang.

Verder worden PS op de onderstaande wijze geïnformeerd.

1. Versnellingsagenda (oktober 2005 / september 2008)

In de begrotingen 2006 en 2007 en de jaarverslagen 2005 en 2006 wordt bij het thema Ondernemend Limburg expliciet aandacht besteed aan de Versnellingsagenda. Uit welke projecten de agenda bestaat wordt uit de begroting niet duidelijk. Daarnaast komen bij het thema Ruimte voor Limburg ook via projecten, zij het niet expliciet, onderdelen van de Versnellingsagenda aan de orde. Er wordt niet aangegeven dat deze onderdeel zijn van de Versnellingsagenda. De genoemde beoogde en bereikte resultaten zijn (daardoor) niet altijd aan de Versnellingsagenda te koppelen. In de begroting 2008 en 2009 en het jaarverslag 2007 en 2008 komt de Versnellingsagenda bij het programma Innoveren in Limburg aan de orde en worden bij het programma Investeren in ruimte en Bereikbaar en duurzaam Limburg projecten genoemd die voorheen onder het thema Ruimte voor Limburg vielen. In de begrotingen en jaarverslagen wordt ook in de paragrafen Weerstandsvermogen, Grondbeleid en Verbonden Partijen ingegaan op (elementen van) projecten uit de Versnellingsagenda. Ditzelfde geldt daarmee voor de andere agenda's. In de paragraaf Verbonden Partijen wordt voor de Beheer Innovatiefonds Provincie Limburg BV het publieke belang niet expliciet verwoord, terwijl deze vennootschap primair een financieringsfunctie heeft (namens de provincie leningen en garanties verstrekken) en 100% eigendom is van de provincie. Eveneens geldt voor alle agenda's dat in de begrotingen en jaarverslagen in het algemeen noch op het niveau van de agenda's noch op het niveau van de BBO's wordt ingegaan op de financiële kant daarvan. Wel wordt voor verschillende projecten (uit BBO's) op de financiële kant ingegaan. Fluctuaties in raming en verschil tussen raming en realisatie worden echter niet toegelicht.

Ook ontvangen PS de jaarverslagen van de Versnellingsagenda. Het eerste jaarverslag betreft het jaar 2006. Met het jaarverslag over 2008 is de opzet van het jaarverslag gewijzigd. Hierdoor en door het feit dat met de herziening van de Versnellingsagenda veel nieuwe projecten in beeld worden gebracht is er slechts op onderdelen nog aansluiting met de voorgaande jaarverslagen en de oorspronkelijke agenda. Er vindt in de jaarverslagen van de Versnellingsagenda (over het algemeen) geen financiële verantwoording plaats.

De rekenkamer constateert dat het aantal en de gehanteerde namen van de clusters van kracht in documenten die PS ontvangen niet altijd overeen komen. Zo wordt in de agenda uit 2005 gesproken over vier clusters: Chemie, Health Care & Cure, Agro-food en energie en High tech. In het jaarverslag 2005 wordt gesproken over drie clusters en twee 'kansclusters': Chemie, Health Care & Care, Agro-food, nieuwe energie en het versterken van het MKB. In het jaarverslag 2006 wordt niet meer gesproken over kansclusters en worden de volgende clusters genoemd: Chemie, Health Care & Care, Agro-food, Generieke Projecten en MKB. In het jaarverslag van de Versnellingsagenda over 2006 wordt vervolgens gesproken over drie clusters: 1) High tech systems, Chemie en materialen en nieuwe energie, 2) Health, Care and Cure 3) Agro/food-Nutrition. In het jaarverslag 2007 wordt gesproken over vier clusters: 1) Energy, Materials & Systems 2) Healthcare 3) Greenport en 4) Leisure. In het jaarverslag van de Versnellingsagenda over 2007 worden drie clusters genoemd: 1) Energy, Materials and Systems 2) Healthcare, en 3) Agro/food.

2. *Limburg agenda (september 2007 / mei 2009)*

In het jaarverslag 2007 (voorjaar 2008) wordt voor het eerst gesproken over de Limburg agenda bij het programma Investeren in ruimte. Ook in de begroting 2009 wordt nog expliciet gesproken over de Limburg agenda. Daarnaast wordt daarin voor het eerst integraal inzicht gegeven in de 16 BBO's en worden de regioagenda's genoemd. De drie zogenoemde W-vragen worden voor de BBO's niet expliciet beantwoord (wat willen we bereiken, wat gaan we daarvoor doen en wat gaat dat kosten?). Bij de programma's wordt aangegeven waar de verbanden liggen met de BBO's. Hoe die relatie er exact uitziet wordt uit de beschrijving van de programma's niet duidelijk.

Later wordt in begrotingen en jaarverslagen niet meer expliciet gesproken over de Limburg agenda, maar wordt ingegaan op de BBO's. De rekenkamer merkt hierbij op dat de Limburg agenda naast BBO's nog enkele andere projecten omvat. In de begroting 2010 wordt via een relatiematrix inzichtelijk gemaakt waar de BBO's en reguliere programma's en portefeuilles elkaar raken en welke rol de provincie daarbij speelt. In de jaarverslagen wordt de stand van zaken van de BBO's niet afgezet tegen dat wat was beoogd. Hierdoor wordt niet duidelijk of en in welke mate de BBO's op schema liggen.

In april 2010 verschijnen de zogeheten factsheets waarin wordt gerapporteerd over (de stand van zaken van) de 17 BBO's. In vergelijking met bijvoorbeeld de begroting 2009 waar sprake was van 16 BBO's is de BBO herstructurering woonwijken Zuid-Limburg in de factsheets uitgesplitst in twee BBO's. De 17 BBO's komen voor een groot deel overeen met de projecten uit de Versnellingsagenda, de Limburg agenda en Limburg werkt aan de toekomst. Via de factsheets wordt geen inzicht verkregen in de volgende zes projecten uit deze agenda's: Chemelot Campus, OPAC, Versterking oost-west verbinding i.c. A67, Toerisme en Recreatie Noord-Limburg, Belvédère Maastricht en Nationaal Landschap Zuid-Limburg. Het project Innovatoren uit de agenda's komt aan de orde bij de BBO Klavertje 4/ Greenport Venlo. De BBO

Gebiedsontwikkeling Ooijen-Wanssum is wel als factsheet opgenomen maar is geen onderdeel van een agenda.

3. *Koersvast Limburg (eind 2008)*

Koersvast Limburg wordt in de jaarverslagen 2008 en 2009 van de provincie genoemd bij het programma Innoveren in Limburg. Ook in het jaarverslag van de Versnellingsagenda over 2008 en 2009 is expliciet aandacht besteed aan Koersvast Limburg. Verder verschijnt er een maandelijkse nieuwsbrief over Koersvast Limburg die PS ontvangen.

4. *Limburg werkt aan de toekomst (juni 2009)*

In de begrotingen en jaarverslagen wordt niet expliciet over deze agenda gesproken. Wel komt de in de begroting 2010 gepresenteerde informatie overeen met de informatie uit deze agenda. Omdat deze agenda de projecten omvat van de Limburg agenda wordt verder verwezen naar deze agenda.